

УДК 346.1

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.2.15>**Олена Гончаренко,**

канд. юрид. наук, доцент,

старший науковий співробітник

відділу правового забезпечення ринкової економіки

Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва

імені академіка Ф. Г. Бурчака

Національної академії правових наук України

САМОРЕГУЛІВНІ ОРГАНІЗАЦІЇ У СФЕРІ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті визначені особливості та перспективи правового забезпечення діяльності СРО у сфері цифрової економіки в Україні. Враховуючи особливість цифрової економіки, саморегулювання у формі створення СРО є найбільш оптимальним варіантом її розвитку в Україні. Водночас потрібно враховувати можливі недоліки саморегулювання та ризики діяльності СРО у формуванні моделі взаємодії з органами державної влади, споживачами товарів та послуг тощо.

Встановлено, що в Україні СРО у сфері цифрової економіки можуть функціонувати у різних організаційно-правових формах. Найбільш поширеною є громадська організація, низка яких уже функціонують нині. Залишається актуальним питання легітимації діяльності СРО у сфері цифрової економіки, адже нинішнє законодавство не визначає можливості їхньої діяльності шляхом офіційної заявки та вказівки на їхній саморегулівний статус. Фактичні СРО у сфері цифрової економіки в Україні можуть існувати, однак не можуть набути юридичного статусу як такого через відсутність належного законодавчого регулювання. До СРО у сфері цифрової економіки слід віднести і СРО на ринку криптовалют та блокчейну.

Важливим елементом діяльності СРО має бути розробка правил та стандартів діяльності її учасників. Незважаючи на важливість діяльності СРО на ринку криптовалют, без дієвого, прозорого механізму контролю за діяльністю членів організації не можливо сформувати довіру до професійної спільноти на ринку.

Зроблено висновок, що процес становлення та розвитку саморегулювання цифрової економіки в Україні відбувається у рамках загальнонаціонального процесу впровадження системи саморегулювання у господарській діяльності та розвитку цифрової економіки. Однак у жодному з цих документів не йдеться про розвиток СРО саме у цифровій економіці. Хоча це питання продовжує бути актуальним з огляду на особливості регулювання, а також на те, що саме СРО впроваджують додаткове регулювання на відповідному ринку. Крім того, саме професійна спрямованість у процесі формування СРО допоможе належно врегулювати цю сферу. Важливою є розробка та запровадження Концепції розвитку саморегулювання у цифровій економіці в Україні, у якій би було враховано специфіку розробки СРО правил та стандартів, етичних кодексів у цій сфері тощо.

Ключові слова: саморегулівна організація, стандарти діяльності, цифрова економіка, етичний кодекс, криптовалюта, блокчейн.

Постановка проблеми. Розвиток правового регулювання цифрової економіки в Україні актуалізував питання дослідження саморегулювання господарської діяльності загалом та саморегулівних організацій (далі – СРО), зокрема, в електронній комерції. Цифрова економіка ґрунтується на чітко визначених стандартах здійснення певних технологічних схем, що розробляються здебільшого саморегулівними інституціями, самими суб'єктами господарювання. СРО створюються у нових сферах, галузях, видах економічної діяльності. Завданням держави є створення правового поля діяльності таких суб'єктів. Практика зарубіжних держав дово-

дить ефективність функціонування СРО у регулюванні реклами та іншого контенту в Інтернеті, блокчейну, на ринку криптовалют тощо. Тому вивчення питання діяльності СРО у цифровій сфері є, безперечно, актуальним, враховуючи перспективи розвитку в Україні.

Питання цифрової економіки, тих чи інших її аспектів досліджували О. О. Бакалінська, О. А. Беяневич, О. М. Вінник, К. В. Єфремова, О. Р. Ковалишин, В. В. Кочин, Н. Б. Пацурія та інші. Однак проблематика саморегулювання цифрової економіки, у тому числі діяльності СРО, не досить вивчена з огляду на особливості діяльності

цих організацій в Україні. Дослідження зарубіжних науковців у цій сфері залежать від рівня розвитку системи СРО, від ефективності та поширеності їхньої діяльності. Зокрема, можна назвати роботи Р. Боннітта, Ж. М. Бонніці, Д. Тапскотт, Р. Шахджи та інших.

Метою статті є визначення особливостей та перспектив правового забезпечення діяльності СРО у сфері цифрової економіки в Україні.

Виклад основного матеріалу. Цифрова економіка є наслідком самоорганізації та саморегулювання економічної діяльності з використанням інформаційних технологій. Завданням сучасної держави є добре врядування, у тому числі завдяки розвитку інституційного саморегулювання, яке проявляється у вигляді саморегулювних організацій (далі-СРО).

Синергія саморегулювання та господарювання приводить до появи нових форм та явищ, зокрема цифрової економіки. У правовому полі створюються правила регулювання цього нового явища та пов'язаних із ним інструментів та засобів. Тому поява, функціонування та правове забезпечення СРО у цифровій економіці є відповіддю на виклики сьогодення. Створення СРО у сфері цифрової економіки є необхідним явищем, оскільки сама цифрова економіка і виникла завдяки саморегулюванню. О. М. Вінник зазначає: «Цифрова економіка потребує правил взаємодії <...>, що включають нормативно-правове регулювання та засоби саморегулювання, в тому числі договори, установчі документи цих осіб, акти саморегулювних організацій, правила ділового обороту, формування яких у цифровій сфері лише починається» [1, с. 34–35]. Актами СРО враховуються професійні нюанси цифрової економіки, забезпечується взаємодія між учасниками ринку, а також споживачами послуг та органами державної влади.

Потребу створення СРО у цифровій економіці, як правило, пов'язують з упорядкуванням, стабілізацією та визначеністю правил у цій сфері, наданням легітимності як рішенням органів державної влади, так і нормативним документам, які створюються самими СРО, зі збільшенням довіри споживачів до послуг, які надаються суб'єктами господарювання, задіяними в електронній комерції. Для самих суб'єктів господарювання, які професійно здійснюють свою діяльність у цій сфері, важливим є більш «м'яке», зрозуміле для них створення правил на основі їхнього досвіду. Однак загальні принципи та пріоритети формування соці-

альної держави повинні бути збережені у процесі регулювання та встановлення обмежень господарської діяльності у цій сфері та залишатися базовими імперативами, як-то дотримання конкурентного законодавства, захисту прав споживачів тощо.

Так, пріоритети політики в електронній комерції держав, які розвиваються, Б. Тигре та Д. О'Коннор розглядають через етапи «готовності до електронної комерції» («e-commerce readiness»). Зокрема, учені зазначають: «Для більшості країн, що розвиваються, основним пріоритетом залишається створення базової інфраструктури телекомунікацій, конкурентного середовища та регуляторної бази для підтримки широкого та легкого доступу до Інтернету. Приватизація телекомунікацій повинна супроводжуватися розширеною конкуренцією, а не надмірно щедрими угодами про ексклюзивність» [2, с. 43]. Нині Україна має проблеми не тільки з розвитком конкурентного середовища, а й зі створенням базової інфраструктури. Однак найбільш гостро стоїть питання захисту прав споживачів в Інтернет-середовищі (наприклад, захист конфіденційності, бази даних), безпечність трансакцій тощо. Ці питання цілком можливо упорядкувати за допомогою додаткового регулювання професійною спільнотою СРО. Водночас потрібно розуміти і негативні аспекти монопольного (домінуючого) регулювання СРО цифрової економіки.

З такими питаннями уже стикнулися США та деякі держави ЄС. Однак деякі науковці вказують і на вирішення проблеми щодо контролю в електронній комерції. Так, Генрі Фарел вказує на появу «гібридних інститутів» («hybrid institutions»), коли держави створюють загальні рамки правил, які потім реалізуються приватними суб'єктами. Це проілюстровано автором на прикладі домовленості про безпечну гавань (Safe Harbor) ЄС-США щодо конфіденційності між державними та приватними суб'єктами у сфері електронної комерції [3].

Державне регулювання цифрової економіки – це відповідь держав, які також перебувають у сучасних умовах під впливом трансформаційних саморегулювних процесів, на спонтанне саморегулювання у сфері використання інформаційних технологій, пов'язаних із бізнес-процесами. Це виконання державою функцій охорони прав людини і громадянина у цифрову епоху. Швидкість змін технологій спонукає державу до дій і реакцій, які б мали випереджувальний ефект. Тому принципи та методи, які мають бути використані під час розробки норм щодо цифрової економіки, мають

включати футуристичний аспект [4, с. 62]. Жанна Міфсуд Бонніці робить висновок про те, що саморегуляцію в Інтернеті частково можна розуміти як форму юридичного плюралізму, оскільки це передбачає створення обов'язкових правил різними групами поза межами ієрархічної структури держави, але вона може бути краще зрозуміла як залучення до створення регуляторної сітки, в якій «саморегулювання та державне регулювання переплітаються і взаємно доповнюють одне одного» [5, с. 199-200].

Н. Абрахам, Д. Бах досліджували питання галузевого саморегулювання цифрового ринку та вказували на переважаючу стратегію такого регулювання на ринках США та Європейського Союзу. Однак автори зазначали наявні відмінності у такому регулюванні: тіні публічної влади (in the shadow of public power) – інструменти державного сектору, що використовуються для стимулювання галузевих колективних дій – два на різні режими саморегулювання (переклад – *О.М. Гончаренко*). До таких різних режимів науковці відносять у США юридичне саморегулювання (legalistic selfregulation), а в Європі координативне саморегулювання (coordinated selfregulation) [6].

В Україні ж СРО цифрової економіки можуть функціонувати у різних організаційно-правових формах. Найбільш поширеною є громадська організація, низка яких уже функціонують нині. В Україні СРО не просто створюються за моделлю громадських організацій, деякі з них до моменту набуття статусу СРО проходять обов'язкову реєстрацію як громадські організації, а деякі так і залишаються громадськими організаціями, які представляють та захищають інтереси суб'єктів господарювання [7, с. 111].

Однак адвокатування саморегулювання та усвідомлення відповідальності СРО потребує належного розуміння як у представників професійного середовища, так і в органів державної влади. Залишається актуальним для нашої держави і питання легітимації діяльності СРО у сфері цифрової економіки, адже нинішнє законодавство не визначає можливості їхньої діяльності шляхом офіційної заявки та вказівки на їхній саморегулювальний статус. Фактично СРО у сфері цифрової економіки в Україні можуть існувати, однак не можуть бути юридичного статусу як такого через відсутність належного законодавства.

СРО на ринку криптовалют та блокчейну. Сучасні світові тенденції присвячені обговоренню питання діяльності СРО на ринку криптовалют. До держав, у яких уже створені СРО на цьому ринку, відносять:

Японію, США, Південну Корею, Швейцарію, Нідерланди, Німеччину, Хорватію та інші.

Наприклад, створена Хорватська асоціація Blockchain і криптовалюти (Ubik), що є саморегулювальною організацією, метою якої є створення криптографічної спільноти, суспільного утворення з розвитку регулювання в Хорватії [8]. У Південній Кореї створена Корейська асоціація Blockchain, яка впроваджує стратегії, спрямовані на захист активів інвесторів, більшої прозорості тощо.

У Японії також існують СРО на ринку криптовалют. Організаційною формою СРО є, наприклад, біржа. Японська асоціація блокчейн (Japan Blockchain Association (JBA)) має 127 членів, серед яких – 35 бірж криптовалют. Вона встановлює стандарти та сприяє «розвитку надійного бізнес-середовища та системи захисту користувачів віртуальної валюти та технології blockchain» [9]. Японська асоціація обміну криптовалютами (Japanese Cryptocurrency Exchange Association (JCEA)) складається з 16 криптовалютних бірж, зареєстрованих у Японському агентстві фінансових послуг (Japan's Financial Services Agency). Наприклад, біржі криптовалют в Японії посилюють регуляторні заходи, пов'язані з безпекою після недавнього зламу Coincheck [10]. СРО у Японії можуть бути зареєстровані у Японському агентстві фінансових послуг.

У США також функціонують СРО на ринку криптовалюти, зокрема біржі криптовалюти. Суб'єктами господарювання було створено Віртуальну товарну асоціацію (Virtual Commodity Association) – саморегулювальну неприбуткову організацію на ринку криптовалют, яка сприяє «визначенню ціни, ефективності та прозорості» шляхом прийняття професійних стандартів [11]. Загалом ринок криптовалют та діяльність СРО на цьому ринку регулюються Комісією з цінних паперів та бірж (SEC), Комісією з торгівлі товарними ф'ючерсами (CFTC), Регулюючим органом фінансової галузі (FINRA). Досліджуючи позиції американських науковців щодо діяльності СРО на ринку криптовалют, можна дійти висновку про їх різноплановість та амбівалентність: поряд з урахуванням переваг діяльності СРО ставиться під сумнів ефективність такого регулювання. Так СРО описують як регуляторний «фасад», вказують на можливість шахрайства з криптовалютою самими СРО тощо. Р. Клементс із цього приводу зазначає: «СРО може не бути регуляторною панопцією, про яку думають деякі. Хоча СРО може використовувати галузевий досвід для створення поліпшених стандартів та кращого дотримання, деякі юридичні коментатори

ставлять під сумнів їх фактичну ефективність. <...> Фірми криптовалюти для саморегулювання – це довіра. Відповідно, СРО може бути важливою інституцією з огляду на мінливий ринок криптовалют, який зароджується» [12]. Незважаючи на важливість діяльності СРО на ринку криптовалюти, без дієвого, прозорого механізму контролю за діяльністю членів організації не можливо сформувати довіру до професійної спільноти на ринку.

Становлення та розвиток саморегулювання цифрової економіки в Україні відбувається у рамках загальнонаціонального процесу впровадження системи саморегулювання у господарській діяльності та розвитку цифрової економіки. Так, було прийнято Концепцію реформування інституту саморегулювання в Україні, схвалену розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 травня 2018 р. № 308-р [13], та Концепцію розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки, схвалену розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67-р. [14]. Також затверджено план заходів щодо реалізації Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки [15]. Однак у жодному з цих документів не йдеться про розвиток СРО саме у цифровій економіці. Хоча це питання продовжує бути актуальним з огляду на особливості регулювання, а також на те, що саме СРО впроваджують додаткове регулювання на відповідному ринку. Крім того, саме професійна спрямованість у процесі формування СРО допоможе належно врегулювати цю сферу. Важливою є розробка та запровадження Концепції розвитку саморегулювання у цифровій економіці в Україні, у якій би було враховано специфіку розробки правил та стандартів СРО, етичних кодексів у цій сфері тощо.

Висновки

В Україні продовжується становлення та розвиток системи СРО. До неї мають увійти і СРО у сфері цифрової економіки, включаючи СРО на ринку криптовалюти та блокчейну. Важливим елементом інституційної діяльності має бути розробка правил та стандартів діяльності учасників СРО у сфері цифрової економіки. Враховуючи особливості цифрової економіки, саморегулювання у формі створення СРО є найбільш оптимальним варіантом її розвитку в Україні. Водночас потрібно враховувати можливі недоліки саморегулювання та ризики діяльності СРО у формуванні моделі взаємодії з органами державної влади, споживачами товарів та послуг тощо.

Список використаних джерел:

1. Вінник О. М. Правове забезпечення цифрової економіки та електронного бізнесу : монографія. Київ : НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2018. 212 с.
2. Bastos Tigre, P. O'Connor. Policies and Institutions for E-Commerce Readiness: What Can Developing Countries Learn From OECD Experience? *OECD Development Centre Working Papers*. 2002. № 189. OECD Publishing, Paris. DOI: <https://doi.org/10.1787/604626755535>.
3. Farrell H. Constructing the International Foundations of E-Commerce—The EU-U.S. Safe Harbor Arrangement. *Published online by Cambridge University Press*. 2003. Vol. 57. Iss. 2. P. 277-306. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0020818303572022>.
4. Гончаренко О. М. Саморегулювання цифрової економіки. *Цифрова економіка та електронний бізнес: окремі проблеми правового регулювання* : збірник наукових праць / за заг. ред. О. М. Вінник. Київ : НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2019. С. 56-82.
5. Mifsud B. J. *Self-regulation in cyberspace*. The Hague: TMC Asser Press, 2008, P. 199–200. URL: <https://script-ed.org/wp-content/uploads/2016/07/6-1-McIntyre.pdf> (дата звернення: 10.07.2019).
6. Abraham Newman L., Bach David. *Self-Regulatory Trajectories in the Shadow of Public Power: Resolving Digital Dilemmas in Europe and the United States*. 2004. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.0952-1895.2004.00251>.
7. Гончаренко О. Актуальні питання правового статусу саморегулювальних організацій в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 12. С. 109-114.
8. Chorwacja wprowadza samoregulującą się organizację Blockchain wśród rosnących trendów na całym świecie. Luty 19, 2018. URL: <https://cryptofakty.pl/chorwacja-wprowadza-samoregulujaca-sie-organizacje-blockchain-wsrod-rosnacych-trendow-calym-swiecie/> (дата звернення: 15.12.2018).
9. How Many Countries Have Implemented Self-Regulation? URL: <https://www.investopedia.com/news/should-cryptocurrency-exchanges-selfregulate-themselves/> (дата звернення: 10.01.2020).
10. Should Cryptocurrency Exchanges Self-Regulate? URL: <https://www.investopedia.com/news/should-cryptocurrency-exchanges-selfregulate-themselves/> (дата звернення: 18.01.2020).
11. Winklevoss Twins Unveil Proposal for Self-Regulation of Crypto Markets. URL: <https://www.investopedia.com/news/winklevoss-proposal-selfregulation-crypto-markets-receives-cautious-welcome/> (дата звернення: 10.01.2020).
12. Clements R. Can a Cryptocurrency Self-Regulatory Organization Work? Assessing Its Promise and Likely Challenges. 2018.

URL: <https://sites.duke.edu/thefinregblog/2018/06/21/can-a-cryptocurrency-self-regulatory-organization-work> (дата звернення: 20.01.2020).

13. Концепція реформування інституту саморегулювання в Україні : схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 травня 2018 р. № 308-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npras/pro-shvalennya-konc> (дата звернення: 20.01.2020).

14. Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки:

схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80> (дата звернення: 18.10.2019).

15. План заходів щодо реалізації Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки : схвалений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#n250> (дата звернення: 20.01.2020).

The article identifies features and prospects of legal support for SRO activities in the field of digital economy in Ukraine. Given the peculiarity of the digital economy, self-regulation in the form of SROs is the most optimal option for its development in Ukraine. At the same time, it is necessary to take into account possible shortcomings of self-regulation and risks of SRO activity in forming a model of interaction with public authorities, consumers of goods and services, etc.

It is established that in Ukraine, SROs in the field of digital economy can function in different organizational and legal forms. The most common is a non-governmental organization, a number of which are already operational today. The question of legitimation of SRO activities in the digital economy remains relevant, as current legislation does not determine the feasibility of their activities by formally applying for and indicating their self-regulatory status. Actual SROs in the digital economy may exist in Ukraine but may not acquire legal status as such due to lack of proper legislation. SROs in the digital economy include SROs in the cryptocurrency and blockchain markets.

An important element of an SRO's activity should be to develop rules and standards for its participants. Despite the importance of SRO activity in the cryptocurrency market without an effective, transparent mechanism for controlling the activities of members of the organization, it is not possible to create trust in the professional community in the market.

It is concluded that the process of formation and development of self-regulation of the digital economy in Ukraine is taking place within the national process of introducing the system of self-regulation in economic activity and development of the digital economy. However, none of these documents addresses the development of SROs in the digital economy. Although this issue remains relevant, given the particularities of regulation, it is also the case that SROs themselves are introducing additional regulation in the relevant market. Moreover, it is the professional orientation in the formation of the SRO that will help to regulate this sphere properly. It is important to develop and implement a Concept for the development of self-regulation in the digital economy in Ukraine, which would take into account the specifics of developing SRO rules and standards, codes of ethics in this field, etc.

Key words: self-regulatory organization, standards of activity, digital economy, code of ethics, cryptocurrency, blockchain.